

ima doduše izrično spomenutih ustanova o tome, da kaptol može izricati osude i kazne, ali je poznato, da je već u prastaro doba skinuo nekoga kanonika Talijana poradi protunaravnoga zločina. (Vid. Podatke.) Poznato je, nadalje, da je Kaptol osudio prebendara Andriju de Zelina, na gubitak prebendarskoga mjesta. (Ikalčić M. C. Z. II. 346.) Isto se tako znađe, da je kaptol više puta prigodice stvarao zaključke o kaznama, koje su kanonici potpisivali, te glasili na kaznu exclusio de consortio fratrum ad annum et diem, vel in perpetuum, prihvatio omnium proventuum, deturbatio ad ultimum praedium, amissio senii itd. Ove je kazne diktirao kaptol u vlastitom djelokrugu, a katkada ih je i biskup potvrđivao, a koji puta se događalo, da je Kaptol diktirao kazne bez znanja biskupa, te se biskup kadikad zauzimao za kojega osuđenoga kano-

nika, ali je Kaptol odgovarao, da je ta osuda predmet isključivo kaptolske jurisdikcije. (Podatci, 603.)

Bilo je slučajeva, da su biskupi kaznili kanonike poradi različnih propusta u crkvenoj službi, a to se vidi iz crkvenih računa iz doba biskupa Osvalda i Luke, (Tkalčić M. C. Z. XI.) Naročito pro peregrinatione sine licentia domini nostri episcopi, (l. c. 293.) negligentia in missa, (l. c. 324.), poradi nedolaska na pranje nogu na veliki četvrtak, (Act. Cap. ant. f. 104. n. 5.) što dokazuje, da su se još g. 1672. kanonicima noge prale, kao danas u djakovačkoj biskupiji.

U kaptolskim statutima g. 1794. imade posebni titul »De Poenis, mulctis pecuniariis, de modo et qualitate dictandarum poenarum«.

Dr. Ljudevit Ivančan.

KADA JE SAGRAĐEN SPLITSKI ZVONIK?

Veličanstven i prekrasan diže se nad Splitom njegov zvonik. Nije on samo mjesto, u kom su smještena zvona da slave Boga, ni arhitektonska cjelina sa katedralom da joj digne liniju k nebu, on je centar grada, koji se oko njega okupio zajedno sa Dioklecijanovom palačom i njenim ljepotama. U njemu su oličeni naponi mnogih generacija, on spaja 6 stoljeća u svojoj zamisli, osnovi, gradnji i dograđivanju, naše doba sa XIV. stoljećem. Zajedničko dobro svih Splitskana gradio se zvonik prinosima i crkve i grada, i svećenika i privatnika. Nikao na ljepotama Dioklecijanovog Peristila i Mauzoleja udružio je u sebi njihove ljepote sa nastojanjima romanske umjetnosti, na koju su uticala i kasnija vremena, u kojima je dograđivan. Zamišljen i započet u doba pune autonomije grada Splita, zvonik je vidio i lomljenje i slabljenje te autonomije, cvjetanje i uništavanje trgovine svoga grada i njezini novi zamah, vidio je slobodu njegovu sasvim uništenu i njegovo uskrnuće.

Kada je počela gradnja splitskog zvonika?

Pisci koji su bili u Splitu prije 1750. g. govore o zvoniku, ali ne o dobi kada je sagrađen, ni o tome tko ga je sagrađio. Farlati nam donosi sliku i opis zvonika, kakav je bio u njegovo doba, 1751. godine. On kaže da u Splitu postoji tradicija, da je splitski zvonik Sv. Dujma započet usljed jednog obilnog dara Jelisavete, žene ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika († 1387.), dakle krajem XIV. stoljeća, a da je onda u XV. stoljeću gradnju nastavio splitskanin arhitekt Tvrdoj. Neki¹ navode i jedno mi-

šljenje, po kome bi zvonik bio započet poticajem i darom kraljice Marije, žene napuljskog kralja Karla II. Hromoga (1270—1323), a sestre ugarsko-hrvatskog kralja Vladislava, i stavljaju početak gradnje između 1300. i 1322. godine. U najnovije doba bavio se ovim pitanjem prof. Jelić², koji stavlja početak gradnje zvonika Sv. Duje u početak XIII. stoljeća, i onu kraljicu Mariju, o kojoj splitska legenda govori, identifikuje sa Marijom, ženom ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV., koja je 1242. godine boravila u Splitu i njegovoj okolici. Njezine dvije kćeri su u Dalmaciji umrle i bile metnute u jedan mali kameni sarkofag, koji je bio postavljen nad arhitravom glavnih vratiju splitske katedrale. Kao najjači dokaz za ovo datiranje početka gradnje splitskog zvonika služi Jeliću jedan natpis, koji da se nekada nalazio ispod gornjeg ruba prvoga reda zvonika. Tog natpisa danas nema, a za čudo nije ga bilo više ni neposredno prije rušenja zvonika, kad je Jelić pisao svoju prvu raspravu o zvoniku, štampanu u »Bullettino Dalmato« 1887.

Tada je (1887. g.) i Jelić pristajao uz mišljenje, da je zvonik započet za Marije žene Karla II. Hromoga (1270—1323), a nastavljen za Jelisavete žene Ludovika Anžujca (1342—1382), a da je u XV. stoljeću Kolafisa, žena splitskog kneza Ivana Cetinskoga dala za gradnju 100 romanata, nadalje da je onda poslije 1416. g. nastavio gradnju kampanila splitskanin Nikola Tvrdoj. — Ali je poslije toga Jelić doznao da se u rukopisu »Spalatensia et Sibenicensia« u Garagnin-Fonfofninoj biblioteci u Trogiru nalazi bilješka splitskoga kanonika Ber-

¹ Eitelberger, Die mittelalterlichen Kunstdenkmäler Dalmatiens, 266, 267.

² Bullettino Dalmato 1887., str. 158, 162.

Mauzolej cara Dioklecijana (splitska katedrala) sa zvonikom

narda početkom XVIII. stoljeća, u kojoj je on tvrdio, da se još u njegovo doba nalazi Kolafisin natpis ovakav (u prijevodu): »Kolafisa, žena gospodina Ivana komesa Splitskoga za dušu svoga već pokojnoga muža dala je u ovu gradnju stotinu romanata. Godine Gospodnje 1257.« »Ovakav se isti natpis nalazi u zvoniku ove crkve.« Uz ovu bilješku nalazi se u spomenutom rukopisu na rubu i ovo: »I ovo: natpis u zidu zvonika Sv. Dujma s lijeve strane nad jalslicama uklesanim u kamenu, koji se i danas nalazi.«³ Farlati, koji donosi ovaj natpis bez godine, uzima da je ova Kolafisa bila žena splitskog komesa Ivana Cetinskoga.⁴

Nikako se ne može uzeti da je gradnja splitskoga zvonika počela prije smrti splitskog historičara, političara i arhidakona splitskog kaptola Tome, koji je od tridesetih godina XIII. stoljeća, pa sve do svoje

³ »Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva« N. S. I. Zagreb, 1893.

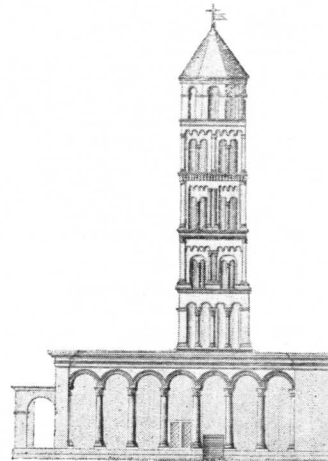
⁴ Farlati, *Illyr. S.* III. 365.

⁴ Colapiza uxor domini Johannis Spalatinorum comitis pro anima viri sui iam defuncti in hac opera centrum romanatos exposuit. Anno domini 1257. Quest' istessa iscrizione si ritrova nel campanil di questo duomo. — Jelić *Vjesnik hrv. arheol. dr.* N. S. I. 1893.

smrti živo učestvovao u poslovima svoga grada i svoje crkve.

Nije moguće da Toma, koji spominje za ranije nadbiskupe male crkvice koje su sagradili, ne bi ni riječju spomenuo ovako silni zahvat u čitavo predvorje katedrale, u koju je on svakog dana zalazio. Rušenje protyrona moralo je za dugo vremena zatvoriti prilaz glavnim vratima katedrale; ono je sasvim izmjenjivalo izgled crkve Sv. Dujma, a za sve je to trebalo dopuštenje splitskog kaptola, čiji je on bio arhidakon. Kako bi dakle bilo moguće da on ne spomene i ne pripiše sebi u zaslugu ovo što je učinio? I zbog toga je isključeno da se zvonik počeo graditi za vrijeme njegovog arhidakonata.

Nije moguće da se ovaj zvonik počeo graditi ni prije Tominog arhidakonata, u XIII. stoljeću, a ni u XII., jer bi Toma, bez svake sumnje, bio tačno zabilježio kada se dogodio ovaj važni čin u historiji splitske katedrale. Ni jedna isprava XIII. stoljeća nikada ne spominje gradnju zvonika. Pobožni ljudi su u ovom stoljeću zavještali različnim crkvama, ali nikada za gradnju zvonika katedrale. Čak je neka Stana, kći nekog Ružera, 20. jula 1229. u svom testamentu ostavila šest perpera »za gradnju zvonika Sv. Stjepana«, a ne za onu zvonika Sv. Dujma.⁵ Splitska komuna sve do XV. stoljeća ne vodi nikakove brige za zvonik, a u splitskom statutu cijela je prva knjiga posvećena splitskoj crkvi.⁶ Tu se uređuju odnosi prema crkvi i svećenstvu,

Toranj sv. Dujma u Splitu. Iz djela Farlati, *Illyrici sacri Tomus I. Venetiis 1751.*

⁵ *Codex Diplomaticus*, III. 307, 308.

⁶ *Statuta Spalati ed. cit. st. 6—16.*

a i prema crkvenoj riznici i dr., ali o zvoniku nema nijedne riječi, dok je kasnije kolumna odredila za zvonik neke prihode i stalnu godišnju subvenciju za njegovu gradnju.

26. kolovoza 1352. godine Veliko je Vijeće grada Splita izabralo, pošto je Madij Mihe Dobroga svršavao svoju dužnost, Grgura Petrakinog za »suprastanta na gradnju crkve Sv. Dujma na običan način i običnim redom« (quod ser Gregorius Petri Petrache sit confirmatus suprastans ad laborerium ecclesiae Sancti Dujmi modo et ordine consueto),⁷ ali se za zvonik nikako ne brine.

Za to »da je gradnja zvonika počela svakako prije 1257. godine, a da je dograđenje prvoga reda izvršeno oko iste godine« služe kao dokaz Jeliću: I. navodni natpis Kolafise, koji se nalazio »u začelju pod krunom prvoga reda«, II. što je »kameni sarkofag dviju kćeri Bele IV. 1242. godine preminulih u Klisu postavljen nad korniš arhitrava glavnih vrata stolne crkve«... za koji su za smještanje trebala osobita lazila, pa jer »zacijelo nije vjerovatno da su baš za tu radnju bila napravljena lazila, radije se namiče misao da su 1242. godine lazila za gradnju zvonika već postojala, te je s njih bilo lako na onu visinu staviti sarkofag i udesiti ispred njega natpisnu ploču. Po tom bih zaključio, da je 1242. godine prvi red bio već u gradnji«. I sada Jelić zaključuje: »Boravak kraljice Marije u Spljetu i spljetskoj okolici 1242. god., odnosno groba njenih kćeri sa spljetskom stolnom crkvom, nagoni na zaključak, da je to ona tradicionalna kraljica, kojoj splitska predaja pripisuje početak zvonika.«

Isključeno je da je kraljica Marija, koja je mrzila Splićane i koja je toliko jada zadala Splitu, da su morali čak njenog muža Belu IV. moliti za posredovanje, učinila ista dobroga za Split, a pogotovo ne nešto tako veliko da je ona Splitu davala zvonik. Samo malo dublji pogled u splitsku historiju toga vremena pokazuje nam da je mešto takovo nemoguće.

Pitanje podizanja naročitih lazila za smještanje vrlo malog sarkofaga i ploče nad ulaznim vratima katedrale nije zacijelo igralo nikakovu veću važnost. Kraljici su umrle dvije kćeri u Klisu. Šta je prirodnije nego da ih sahrani u katedrali najbližega grada, i da se u tu svrhu napravi mala drvena konstrukcija da se taj mali sarkofag smjesti.

Treći je argument Jelićev, da početak gradnje splitskog zvonika postavi u ovo doba taj, što je reljef Sv. Dujma, koji se

nalazi ispod reljefa Rođenja Hristova na lijevoj unutarnjoj strani zvonika, ugrađen svakako za gradnje zvonika. Taj je reljef, po njegovu mišljenju, skinut sa oltara Sv. Dujma 1210. god. i sada za gradnje umetnut. Vjerovatno je, da je basreljev Sv. Dujma izvađen iz žrtvenika Sv. Dujma, ali se to opet nije moglo zbiti prije početka XV. stoljeća. Istina je, da je žrtvenik Sv. Dujma bio popravljen prilikom pregleda moći Svećevih za nadbiskupa Krescencija 1103. g., kao i za nadbiskupa Bernarda 1210. godine, ali to su bili samo neznatni popravci. Temeljito se to učinilo početkom XV. stoljeća. U bastardellu D. god. 1408. splitskog arhiva u zadarskom »Archivio di stato« nalazi se i ova isprava: »Gospodin Cvitko knez Splita izjavio je, da je dobio i primio od gospodina Krisana Markovog koji je davao u ime spomenutog gospodina Marka, svog oca, i po naredbi gospode hercegice (dominae ducissae), kako je tamo kazao XLIII marke i dvije unče srebra u trima limenim kutijama, koje je srebro darovala spomenuta gospoda hercegica od svog vlastitog novca pokojnom nadbiskupu za gradnju jedne rake (pro fabricando unam archam) za moći Sv. Dujma.«

Do godine 1427. bila je ova nova raka dovršena i onda ona stara skinuta. Tada je, vjerovatno, za operarija Tvrdoga koji je gradio zvonik ugrađena i ona, kada se doprlo do visine gdje je mogla da zgodno stoji. Prilikom pregradnje zvonika krajem XIX. stoljeća pokazalo se da je ona metnuta u doba redovite gradnje zvonika.⁹ Znači da to nije moglo da bude prije početka XV. stoljeća.

Teže je pitanje sa natpisom Kolafise. — Farlatijevo mišljenje, da se tu radi o udovici kneza Ivana Nelipića, koji je bio splitski komes 1403. i 1419. god. ne može da stoji, jer se žena kneza Ivana Nelipića nije zvala Kolafisa, nego Jelisaveta. Sačuvala nam se jedna isprava pisana hrvatskim jezikom, a ćirilskim pismenima, koju izdaje knez Ivan Nelipić 3. maja 1416. godine u Klisu, zajedno sa svojom ženom Jelisavetom. »Mi Ivaniš ban, knez cetinjski, kliski, ramski i omiški... obitamo im se našom virom i rotom i naše gospodje Alsabete«, kaže knez Ivan Nelipić. Dakle nema nikakove sumnje da se tu ne radi o udovici Ivana Nelipića, nego o nekoj drugoj.

Da li je ta Kolafisa udovica krčkog kneza Ivana, koji je bio splitski potestat 1242./3. godine? Za tu tvrdnju govori spomenuti rukopis gdje je godina 1257. sasvim jasno navedena. Ne bi smetalo ništa ni to što se tu govori, da je ona darovala za gradnju

⁷ Jelić, »Zvonik Splitske stolne crkve«, »Vjesnik Hrv. arh. dr.« N. S. I. 76, 77.

⁸ Bastardellus D. u Državnom Arhivu u Zadru, Archivio di Spalato.

⁹ Jelić, o. c. 77.

zvonika 100 romanata, jer je taj zlatni novac bio u Dalmaciji još i u ovo doba u kolanju. Malo godina prije 1257. g., 7. septembra 1241. g. humski knez Andrija sklapa mir sa Spićanima, i obvezuje se da će u slučaju da se ne bude držao ugovora, platiti splitskoj komuni 1000 romanata. Isto tako se i splitska komuna njemu obavezala, da će mu ona isplatiti istu sumu, ako se ona ne bude ugovora držala. I druga okolnost govori da se tu moglo raditi o ženi Ivana Krčkoga. Odmah iza 1244. godine oduze mletački dužd Jakov Teupolo braći krčkim knezovima Ivanu, Fridriku, Bartolu i Vidu otok Krk, i progna ih iz države. Vjerovatno je dakle, da je udovica kneza Ivana ostala u Splitu i poslije smrti svoga muža, i tada darovala spomenutu svotu. Ali u samom natpisu ima jedna riječ, koja nam nikako ne dopušta da pripišemo taj natpis udovici Ivana Krčkoga. U ovom se natpisu naziva Kolafisa »udova komesa Splicana Ivana«, a Ivan knez (komes) krčki nije nikada bio splitski komes, nego splitski potestat.

Ivan Frankapan, knez Modruški i Vinodolski, bio je splitski potestat 1251. g. ali nikada on nije bio »splitski komes«, jer 1242/43. godine Split nije imao komesa nego samo potestata, a 1251. god. bio je splitski komes »ban cijele Slavonije« Stjepan, koji je splitski komes sve do 1258. godine, a Ivan Krčki je samo »potestat«. Prema tome nije Ivan Frankapan nikada mogao biti »Ioannes Spalatinorum comes«. Od splitskih komesa poznato je još nekoliko njih sa imenom Ivan, i ti su: Ivan, koji je bio komes 1167., 1169., 1171., 1174. godine, Ivan Foscarino (1336—1338.), Ivan Dandolo (1342—1343.), Ivan Gradonigo (1347—1349.), Ivan Quirino (1357.), Ivan de Grisogonis (1363—1369.), Ivan Gorjanski (1398—1402.). Prvog splitskog komesa Ivana treba odmah eliminirati, jer je on bio komes još u XII. stoljeću, dakle prije pisanja Tome Arhiđakona. Rekli smo da krčki knez Ivan Frankapan nikada nije bio splitski komes, nego uvijek potestat, a da se udovica Ivana Nelipića zvala Jelisaveta, a ne Kolafisa. Ostaju ostali Ivani, kojih ima nekoliko. Ali možemo sigurno ustvrditi da nijedan od mletačkih komesa nije bio muž Kolafisin, s prostog razloga što su mletački komesi dolazili u naše gradove na 2 godine i odlazili, žene im bile Mlečanke i zajedno se s njima vraćale svojim kućama, a i kad bi neki od njih bio umro u Splitu, to bi se one vratile u Veneciju. Svakako pak možemo isključiti Ivana Quirina, koga su splićani jednostavno otpravili natrag u Veneciju. Ostaju prema tome samo Ivan de Grisogonis i Ivan Gorjanski. Nije moguće da je ova Kolafisa bila žena Ivana Gorjanskoga, koji je bio splitski komes 1398—1400. god.

sam, a onda 1401. i 1402. zajedno sa bratom Nikolom Gorjanskim. Ivan Gorjanski nije živio u Splitu niti je s njim direktno upravljao, nego je imao potestata ili su gradom upravljali »rektori i sudci«, odnosno samo jedan rektor.

Ostaje dakle još Ivan de Grisogonis, koji je bio splitski komes 1363—1369. godine, upravo dakle onda kada je živjela i kraljica Jelisaveta, koju je i splitska tradicija označila kao onu kraljicu koja je počela graditi splitski zvonik. Ali Kolafisa ne može da bude ni njegova žena, jer romanati nisu ni u početku XIV. a kamo li krajem tog stoljeća bili u opticaju. To što se spominje da je kneginja Kolafisa dala za gradnju zvonika 100 romanata ne dopušta da se zapis datira poslije XIII. stoljeća, čak ni krajem XIII.

Iz svega ovoga vidimo, da je splitski kanonik Bernard godinu 1257. prosto dodao. Da je ta godina doista bila uklesana, bili bi je, bez sumnje, prepisali i splitski svećenici i izvjestitelji Farlatija, kad su već prepisali čitav natpis. A bili bi svakako tome prigovorili, kad je izašlo Farlatijevo djelo, u kojem je on tvrdio da je gradnja splitskoga zvonika započela u XV. stoljeću. Nije moguće, da bi oni, — da je tu stajala uklesana godina 1257. — dozvolili, da im Farlati onako na laku ruku smanji starost njihovog kampanila. Čudnovato je, što je kanonik Bernard kod svih ostalih natpisa ispisao rimskim brojem godinu, a u ovom slučaju arapskim, kako smo se uvjerali iz Bernardovog rukopisa, koji se sada nalazi u Državnom Arhivu u Zagrebu.

Mi sumnjamo, da li je uopće taj natpis stajao na spomenutom mjestu, jer je doista čudnovato da se on nije našao prilikom pregradnje zvonika. Možda je to bilo proizvoljno čitanje onog natpisa koji, jako oštećen, doista stoji nad reljefom »rođenja«, ali se ne odnosi ni na kakovu Kolafisu, nego na Sv. Josipa i Bogorodicu. Sam natpis je stilizovan kao neki zapis, a nikako kao natpis. Proculiano je zabilježio 1567. godine, da je Colaphissa pokopana u jednoj splitskoj crkvi, i da je dala novac za kampanil. Možda je na grobu, u atriju Sv. Duje, stajao natpis, koji je govorio o tom njenom poklonu.

Moje je mišljenje ovo: Kolafisa je doista poklonila spomenuti novac za gradnju kampanila, i taj novac predala u crkvenu kasu, što se zabilježilo u knjigama i o čemu je vjerovatno napisana i jedna isprava. To je bilo 1257. godine. Ali tad se kampanil nije još ni počeo graditi, pa je taj poklon ostao kao zaklada sve do onda kad se zvonik počeo da gradi. Za vrijeme mletačkog vladanja, kada uopće u Splitu nije bilo potestata nego su bili samo komesi, uklesali su, možda u zvonik, ime i svotu i namjenu da-

rovateljice Kolafise. Sada, kada je na čelu Splita stajao samo komes, moglo se misliti, da je to tako uvijek bilo, i namjesto »pote-statis« uklessali su »comitis«. To se moglo dogoditi tim prije, što je Ivan bio komes Krka, pak je na natpisu ili u zapisu možda stajalo »comitis Iohannis, Spalatinorum po-testatis«, ili samo comitis Iohannis. Kasnije je ušlo Iohannis Spalatinorum comitis. Da se ukleše 1257. godine da je Kolafisa udova splitskog komesa Ivana, kad on nije bio komes nego samo potestat, bilo bi isto kao da se na pr. za današnjeg bana ukleše da je ministar. I kako to danas ne bi niko dozvolio, još je to manje bilo moguće onda.

U Splitu je, kako rekoh, postojala u doba Farlatijevo, dakle u drugoj polovini XVIII. stoljeća, tradicija da je zvonik počeo da se gradi poticajem i darom Jelisavete, žene ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika, koja je o svom trošku dala da se izradi srebreni sarkofag Sv. Šimuna u Zadru. Da li je to doista učinila kraljica Jelisaveta nije ni-čim potvrđeno. Prvi dokument koji govori o gradnji splitskog zvonika Sv. Dujma jeste ugovor, koji je 1416. g. 20. lipnja sklopio splitski nadbiskup Dujam i kaptol splitske katedrale sa spličaninom Nikolom Tvrdo-jem. Da se tačno vidi duh toga ugovora, evoga u cijelosti:

1416. dana 20 juna.

Prepoštovani otac u Hristu, gospodin Du-jam splitski nadbiskup, kao i poštovani kaptol splitske crkve, koji se za ovo spe-cijalno sastao, po običaju u nadbiskupskoj kuriji, na svaki način, put, pravo i oblik, na koji su bolje mogli, imenovali su i po-stavili gospodina Nikolu Tvrdoja iz Splita, koji je prisutan i koji ovaj teret prima na sebe dobrovoljno za operarija i nadzornika kampanila (zvonika) crkve Sv. Dujma i njegove gradnje, i to tako da može da na-dje majstore radnike i ljude da grade i da rade i čine da se radi spomenuti zvo-nik, kao i da stvari i sprave, potrebne za spomenuti zvonik, nadje, kupi, ili dade da se načine, kako mu se bude bolje učinilo za spomenuti posao i gradnju. Isto tako da za bilo koji trošak koji nastane za spome-nutu gradnju, kao za plaću majstorima, tako i za to da se načine ili kupe potrebite stvari spomenuti gospodin Nikola može i smije da u spomenuto ime traži i zahtijeva i u sudu i izvan njega sve i pojedine le-gate, koji su ostavljeni gradnji i za gradnju spomenutoga zvonika bilo od koega u testa-mentima ili kod icilima, i sva dugovanja koja su dužni bilo na koji način spomenutoj gradnji i koja pripadaju toj gradnji, i da ih pošto ih utjera, upotrebi ili ih odredi u spomenuti i za spomenuti posao i grad-nju, sa dobrom vjerom i pažnjom, i da o tim legatima i dugovima sam gospodin Ni-

kola može da dade priznanicu i ugovor da dalje neće ništa tražiti od njega ili od njih, od kojih je tražio i dobio, ali tako da je sam gospodin Nikola dužan i da treba da spomenutom gospodinu nadbiskupu i kap-tolu dade i predade dobar i čist račun i obračun o svemu spomenutome što je upravljao i učinio. Spomenuti gospodin nadbiskup i kaptol obećavaju istom gospo-dinu Nikoli za se i svoje nasljednike i u ime onih, kojih se tiče ili bi ih se moglo ticati, da će oni smatrati kao stalno i odo-breno što god bude spomenuti operarij učinio i uradio u spomenutim stvarima i u svakoj spomenutoj stvari, pod prijetnjom kazne koju propisuje splitski statut.¹⁰

Iz ovog ugovora splitskog nadbiskupa i kaptola s jedne strane a Nikole Tvrdoja s druge strane vidi se: da su nadbiskup i kaptol 20 lipnja 1416. g. imenovali Nikolu Tvrdoja za operarija i nadzorni-ka kampanila i gradnje kampa-nila, i da su mu stavili na raspolaganje novac određen za gradnju zvonika Sv. Duj-ma u svrhu gradnje tog zvonika, s time, da im on ima da polaže račun o utrošenom novcu. Njegova je dužnost bila i da nađe majstore i radnike a i da prema potrebi, utjera sva potraživanja koja je imala za-klada za gradnju zvonika. Nadbiskup i kaptol dali su Tvrdoju punomoć da čini sve što treba za gradnju zvonika i da u tu svrhu troši novac prema svom nahođe-nju.

I sada je Nikola Tvrdoj mogao da za-počme sa svojim poslom t. j. da nađe maj-store i radnike, i spremi sve potrebne za rad. Kada je tačno počeo ne znamo, ali sva-kako prije 1420. god., kad je nadbiskup Dujam ne htijući ostati pod mletačkom vlašću ostavio Split. Tvrdoj je do 1420. g. svakako učvrstio najdonji dio zvonika, pa je na pornjacima metnuo grbove nadbiskupa Dujma de Judicibus i Lovre Ivana de Gri-sojonis. Kako je ovaj posljednji bio »rek-tor« Splita u oktobru 1418., možemo vje-rovati da je gradnja pod nadzorom Tvrdoja započela upravo tada.

Tvrdoj nije bio arhitekt nego upravitelj kampanila, predstojnik tehničkoga i financijskoga odbora gradnje kampanila (operarius et suprastans camp-anila S. Duymi et fabricae eiusdem). Tvrdoj nije dakle bio nikakav »magister« on je imao samo onu dužnost kao i svaki drugi »operarius« kampanila iza njega t. j. on je imao da se pobrine za majstore i za novac.

Splitski zvonik zasnovao je u XIV. sto-ljeću jedan majstor, čije je ime nama ostalo nepoznato upravo onako kako su nam nepoznata imena onih majstora-arhi-tekata, koji su zasnovali i mnogobrojne dru-

¹⁰ Farlati, Illyr. S. III. 365, 366.

ge srednjovjekovne crkve i kampanile. Gradnja kampanila, koja je počela u XIV. stoljeću nastavila se u XV. Tvrđoj je svakako bio jedan od najaktivnijih »operarija« splitskog zvonika, jer se pod njegovom upravom učvrstio najdonji, već u XIV. st. sagrađeni, dio zvonika, i gradnja se nastavila. Kada i kako se zvonik dalje gradio ispitat ćemo drugom zgodom. Potpuno je dovršen početkom XVIII. stoljeća.

Ošinit nekoliko puta gromom, rasklimao

se ponosni kampanil, a stari vapnenac, uzet iz drevnih rimskih građevina, na mnogo se mjesta znatno istrošio, zamazak između zidova oslabio, a i toliko još toga, učinili su da je zvonik bio u drugoj polovici XIX. stoljeća u vrlo rdavom stanju. Od 1886. godine započela se zbog svega toga temeljita rekonstrukcija cijeloga zvonika, po osnovi arhitekta profesora Hausera, a rekonstrukciju je izveo splićanin A. Perišić.

Dr Grđa Novak.

1842. slavila se u Zagrebu šestogodišnjica opstanka slobodne općine na Griču a s tim u vezi iskrsnula je i uspomena na provalu Mongola u Ugarsku i u Hrvatsku. (Isp. I. Kukuljević Sakcinski, *Borba Hrvata s Tatarima i Mongolima*. Zagreb 1862. U lijepoj je književnosti poznata Demetrova pjesan »Grobničko polje«, pa kao pokušaj starinskog historijskog romana: Slavoljub Breyer: *Tatari u Hrvatskoj i Dalmaciji i Hrvatica*. Zagreb 1872.). Slikar Mücke, rodom iz Pečuja na gornjoj slici »Borba Hrvata s Mongolima 1242.«, navodno na Grobničkom polju (Jelenju), obradio je slobodnom fantazijom versiju o junaštvu braće Kupaše, Kresa i Raka u vezi s ugarsko-hrvatskim kraljem Belom III. (IV.) Slika se nalazi u Arheološko-historijskom odjelu Hrvatskog Narodnog Muzeja.